

ВСТУП

У середовищі сучасної культури, позначеної тенденціями релятивізму та гедонізму феномен монашества породжує подив, нерозуміння і запитання: для чого деякі особи і сьогодні живуть нераціональним життям, зародженим на початках християнської ери, що виступає певним протиріччям до тих умовних благ, які пропонує людині теперішня цивілізація з розмитими моральними засадами та знеціненими духовними орієнтирами? Що може сказати сучасній людині цей чернечий подвиг і чого навчити?

У нашій дипломній роботі, ми не намагатимемося прямо відповісти на ці запитання, однак сподіваємось, що такі відповіді з'являться в ній опосередковано. Богопосвячене життя в монашій формі вираження завжди мало для Церкви особливе значення. Його можна порівняти з функцією легень в організмі людини, які забезпечують дихання. Диханням Церкви – є безперервна молитва, яку творять богопосвячені особи. А ще монахи є в авангарді духовної боротьби проти сил темряви. Ця боротьба – постійне очищення і покаяння. У ній ченці є не лише мужніми борцями, але також, через набутий духовний досвід, вчителями і наставниками. Монаше життя є харизмою для Церкви. Для того щоб краще цю харизму розуміти і її постійно оживляти потрібно підтримувати тяглість і жити традицією первісного християнського монашества, черпаючи його духовну мудрість і досвід богоспілкування, сягати до джерел.

Ця дипломна робота під назвою «Богословсько-аскетична тематика в епістолярній спадщині Преподобного Антонія Великого» буде спробою поглянути на духовний образ «батька монашества», преподобного, та представити ключові думки його богословського вчення та аскетичної практики. Антоній не був видатним богословом-теоретиком, який займався формулюванням християнської доктрини, чи відомим і сильним ієрархом, що дбав про устрій Церкви. Він не писав розлогих богословських трактатів, не брав участі у соборах. Він був людиною пустелі, тиші. Незважаючи на це, сліди його життя та чернечого подвигу не засипав пісок забуття і вони продовжують нести живе свідчення впродовж історії християнства. Його Житіє, написане великим святителем Атанасієм Олександрійським, надихало християн усіх століть як на Заході, так і на Сході. Навіть за життя його слава сягнула далеко за межі Єгипту, і вже через століття після смерті він був відомим у всій християнській імперії як ідеал справжнього християнського способу життя.

Життєва історія цього подвижника стала важливим зразком для християнської агіографії і продовжує захоплювати та надихати багатьох авторів та живописців, а також тих осіб, які шукають і прагнуть глибини життя з Богом.

Головним джерелом нашого дослідження є корпус із семи Послань Антонія Великого. Причиною вибору саме цих текстів був той факт, що більшість авторитетних дослідників патристичної науки не заперечує їхньої автентичності.

Основна частина дипломної роботи, окрім Вступу та Висновку, поділена на два розділи, які, впливаючи із піднятої тематики, мають визначену кількість підрозділів та пунктів. Їх перелік знайдемо у Змісті. Список використаної літератури містить опрацьовані впродовж написання дипломної роботи джерела та інші матеріали, що стосуються теми,

яка розглядається.

У першому розділі ми представимо загальний огляд I-VII Послань Антонія. Цей огляд містить в собі представлення шести мовних версій тексту – коптської, грецької, сирійської, арабської, грузинської і латинської. Схематичне представлення історії цих редакцій подаємо в Додатку.

В окремому підрозділі представимо проблему авторства та розглянемо аргументи противників і прихильників атрибуції цих Послань преп. Антонієві Великому. Це питання має особливе значення. Від його висновку залежить, як виглядатиме образ автора. Ствердна відповідь на запитання – чи є автором Послань подвижник Антоній, про якого повідає Житіє, написане св. Атанасієм, спонукає до перегляду традиційного уявлення про Антонія як простого і неграмотного єгипетського селянина, який з юних літ перебував на пустелі далеко від культурних і богословських центрів свого часу. Аналізуючи текст Послань, спробуємо визначити дату їх написання, а також адресатів. Визначити час написання Послань допоможе хронологічна інформація, що міститься в Житії преп. Антонія, адже в самому тексті Послань немає жодної згадки про те, коли вони постали. Відштовхуючись від даних з Житіє та інших історичних джерел, зможемо визначити, що Послання були написані в кінці 330 років. Вони постали приблизно в той сам час та були розіслані у різні монаші спільноти, для яких Антоній мав авторитет досвідченого вчителя духовного життя.

Позаяк сам текст Послань до цього часу ще не перекладений українською, вважаємо доцільним короткий огляд змісту Послань в окремому пункті, завершуючи схематичним представленням усіх тем, піднятих Антонієм.

Щодо стилю і структури Послань – спробуємо показати їх епістолярний жанр і призначення для конкретних адресатів. Часті повторення вказуватимуть, що ці листи були написані різним адресатам із заохоченням до пошуку правдивого знання, яке веде до чеснотливого життя. Особливістю стилю є подібність до Послань ап. Павла, якого автор часто цитує.

У структурі тексту також впадає в око використання трьохчастинного поділу. Цей пункт завершимо схематичним представленням структури I Послання і окремо II-VII Послань. Другий розгляд присвячуємо представленням основних богословсько-аскетичних тем Послань. За оцінкою С. Рубенсона, виразною особливістю Послань Антонія є акцентування на необхідності гнозису із закликом до пізнання і розуміння. Людині належить повернутися у її первісну природу, її «перший початок», вона має пізнати себе, згідно зі своїм «першим творінням». Її схильність до зла є результатом недбалости та незнання.

В окремому пункті представимо антропологічні погляди Антонія. Він розуміє людину як розум, душу і тіло, виходячи з платонівського дуалізму між духовним і тілесним. Людина, хоч і створена, однак безсмертна. Автор часто підкреслює, що справжньою сутністю людини є «розумна (духовна) сутність» (*νοῦς αἰθερά*), єдина для усіх розумних творінь. Хоча Послання не є богословськими трактатами і не містять систематичного богословського викладу, у них можна знайти цілісний погляд на людину та Божественне провидіння, ікономію, яку він представляє в кількох етапах: природний закон, Писаний закон (Старий Завіт), прихід Сина, діяння Духа. Ця тематика буде окреслена в окремому підрозділі нашої роботи.

Належної уваги заслуговує розгляд питання важливості пізнати час, в якому ми є, та використовувати його для покаяння. Це також час парусії Ісуса. У цьому є його цінність.

Антоній – вчитель духовного життя, він із власного досвіду знає, що таке духовна боротьба, тому його аскетичне богослов'я та демонологія потребують пильної уваги і вивчення. Ми також спробуємо з тексту Послань, використовуючи при цьому й інші джерела, з'ясувати головні аспекти його аскетичного вчення.

Основні ідеї в Посланнях виразно демонструють, що Антоній поділяв платонівський погляд на людину, її походження, природу та призначення, і що у своєму богословському мисленні залежав від Климента Олександрійського та Оригена, хоч при цьому не слід перенаголошувати «оригенізмів» в його творах. Легко можна зауважити паралелі між богослов'ям Антонія і св. Атанасія Олександрійського. Це питання розглянемо в останньому підрозділі дипломної роботи.

Ця дипломна робота написана у напрямку східного богослов'я із використанням історичного, синтетичного та порівняльного методів, методів реферування та компіляції. Специфіка даного дослідження передбачає використання багатьох термінів грецькою та латинською мовами. Тут слід також зазначити, що в українській термінології немає уніфікованості та іноді на означення одного грецького чи латинського синонімічно використовується кілька українських, наприклад суть, сутність, ество, природа; біси, демони.

Джерельною літературою для нас є Послання Антонія, видані російською мовою з передмовою Каліста Уера. Також використовуватимемо і критичне видання Послань англійською мовою *The Letters of Saint Antony the Great / transl. with an Introduction by D.J.Chitty. Oxford, SLG Press 1995*. Ціним джерелом стала монографія Самуеля Рубенсона (*Samuel Rubenson The Letters of St. Antony. Lund, Sweden: Lund University Press, 1990*), яку часто цитуватимемо в цій дипломній роботі.

Трудність у написанні полягала в тому, що тема Антонієвих Послань майже відсутня в українському богословському дискурсі і навіть до цього часу Послання не перекладені українською мовою.

Сподіваємося, що наша дипломна робота стане малим внеском в дослідження богословської спадщини преп. Антонія і допоможе тим, котрі шукають християнського ідеалу життя в теперішньому часі ознайомитися з його цінним досвідним богослов'ям.

ВИСНОВКИ

Метою початку нашої дипломної роботи було, на підставі збірки з VII Послань преп. Антонія, представити суть монашого життя та розкрити основні богословсько-аскетичні теми, які піднімає у цих творах автор.

Ці Послання відображають власні погляди і навчання св. Антонія, на відміну від його Життя, написаного свт. Атанасієм Великим, в якому, певною мірою, представлена богословська позиція і самого автора.

На підставі нашого дослідження ми дійшли висновку, що, з-посеред багатьох творів писемної творчості щодо яких серед дослідників існують обґрунтовані сумніви стосовно їх автентичності, немає достатніх підстав для того, щоб заперечити приналежність Послань авторству Антонія. Більшість науковців сходяться на думці, що класичний образ Антонія як неграмотного єгипетського селянина слід переглянути і визнати, що автор Послань мав достатнє богословське знання, оперте на особистому духовному досвіді. Уже з кінця четвертого століття в коптському монашому середовищі були відомі Послання під авторством св. Антонія, якого без перебільшення можна назвати батьком монашества. Правдоподібно, автентичні Послання були написані коптською мовою, хоч на сьогодні лише одне з них, а саме четверте (IV), збереглося в коптській мовній версії.

Приблизно двадцять років опісля, з'явився грецький переклад. У V ст. Послання були перекладені сирійською, а згодом грузинською, арабською і латинською мовами.

Ці Послання, що постали приблизно в однаковий час (кінець 330 рр.), і були розіслані в різні монастирі. Підставою такого датування є деякі факти з біографії св. Антонія, які детальніше ми представили в нашій дипломній роботі.

Послання мають характер повчань, у структурі і змісті їх тексту легко можна зауважити подібності з Посланнями ап. Павла. Їхній повчальний тон та інші особливості, такі як: форма звертання, посилення на власний духовний досвід акцентують на тому, що автор був визнаним і авторитетним учителем духовного життя.

Структура і зміст тексту Послань вказує на те, що I Послання було написано як вступ, щоб пояснити суть монашого життя, а наступні п'ять Послань розкривають різні теми та аспекти, пов'язані з аскетичною практикою. У них автор подає богословське осмислення таких тем як Божа ікономія та відповідь людини на неї.

У своїх творах Антоній наголошує на важливості знання – гнозису. Без знання самого себе, власної духовної сутності, людина, на думку св. Антонія, не може пізнати Бога, зрозуміти Божі дії в історії спасіння. Самопізнання призводить до знання про свій час (час, в якому ми є) та про правдиве богочитання.

Суть монашого життя, яке виступає ідеалом життя кожного християнина, є не лише прагненням досягнути особисте спасіння і освячення, але також боротьбою проти темних демонських сил. Кожен християнин покликаний брати участь у цій духовній війні. Знання демонів є важливою складовою духовного знання, позаяк відкриває здатність розрізнення добра і зла природними і протиприродними рухами душі і тіла. Це знання визначає стратегію і тактику духовної боротьби, яка несе в собі очищення і покаяння. Богословська та філософська лексика Послань вказує на те, що їх автор був добре ознайомлений із богословськими ідеями свого часу. У його повчаннях відчутний вплив концепцій Платона та Оригена.

Представлені в дипломній роботі аргументи є підставою вважати богослов'я преп. Антонія вираженням олександрійської богословської школи. Зокрема ми представили подібності між думками Послань та твердженнями Климента Олександрійського, св. Атанасія Великого. У цьому порівнянні віднайшли докази того, що наш автор сповідує та захищає «нікейську віру». У своїй тріадології він однозгідний з тринітарним вченням св. Атанасія, хоча це не завжди відображається в термінології.

Сподіваємося, що ця дипломна робота допоможе, бодай, загально ознайомитися з богословсько-аскетичною тематикою навчання преп. Антонія, яке впродовж багатьох століть не втрачає своєї актуальності та важливості.

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ I 8

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД I-VII ПОСЛАНЬ АНТОНІЯ 8

1.1 Автентичність творчої спадщини преп. Антонія 8

1.2 Мовні версії Послань Антонія 10

1.3 Питання авторства Послань 12

1.4 Аналіз тексту Послань 21

1.4.1 Час написання 21

1.4.2 Адресати Послань 24

1.4.3 Зміст Послань 26

1.4.4 Стиль та структура Послань 34

РОЗДІЛ II 42

ОСНОВНІ БОГОСЛОВСЬКО-АСКЕТИЧНІ ТЕМИ ПОСЛАНЬ 42

2.1 Людина і космос 42

2.2. Боже Провидіння 49

2.2.1 Природний закон 51

2.2.2 Писаний закон 52

2.2.3 Син 53

2.2.4 Дух 57

2.3. Час, в якому ми є (τὸν χρόνον ἡμῶν) 58

2.3.1 Парусія Ісуса 60

2.3.2 Час каятися 62

2.4. Аскетичне богослов'я преп. Антонія 63

2.4.1 Ангели і демони 66

2.5 Богослов'я Послань Антонія в контексті олександрійської традиції 72

ВИСНОВКИ 79

ДОДАТКИ 82

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ 83

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 84